

BAŞIBOŞ HAYVANLARIN YÖNETİMİ VE KARŞILAŞILAN ETİK SORUNLAR

Prof. Dr. Abdullah Özen
Fırat Üniversitesi

Özet

Evcilleştirme sonrası habitatından koparılarak insanın yaşadığı çevreye uyum sağlatılan köpek, bugün bu çevreye zarar verir olmuş ve “istenmeyen” ilan edilmiştir. Bulaşıcı ve salgın hastalıklar, paraziter hastalıklar, çevre kirliliği, ısırma kaynaklı ölüm ve yaralanmalar, trafik kazaları, korku ve kaygı, sokaktaki bu “istenmeyen” hayvanlarla ilişkili sorunlar listesinin en bilinenleridir. Madalyonun diğer yüzünde ise aç ve susuz kalan, istismara ve işkenceye maruz kalan, ağır çevre koşullarına karşı korunmasız olan, dengesiz ve yetersiz beslenen, hayvan sağlığı ve refahı konusunda kötü koşullarda yaşayan, trafik kazalarında ölen veya yaralanan hayvanlar vardır. Aslında sadece toplum sağlığı ve refahı değil; aynı zamanda hayvan sağlığı ve refahı da ciddi tehdit altındadır. Günümüzde başıboş hayvanlar özelinde yürütülen tartışmalarda çokça dile getirilen görüş, yakala-kısırlaştır-yerine bırak yönteminin işe yaramadığı; başıboş hayvan popülasyonunun hızla artış gösterdiği ve bu hayvanların ciddi tehdit oluşturdukları yönündedir. Bu gerekçelerle uyutmanın ülkesel bir politika olarak uygulanacağı yeni bir yol haritası üzerinde tartışma sürdürülmektedir. Bu yazı, bu tartışmalara derinlik kazandırmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Basıboş hayvanlar, evsiz hayvanlar, sokak hayvanları, uyutma, yakala-kısırlaştır-yerine bırak

MANAGEMENT OF STRAY ANIMALS AND ETHICAL ISSUES

Prof. Dr. Abdullah Özen

Fırat Üniversitesi

Abstract

The dog, which was removed from its habitat after domestication and made to adapt to human daily life, harms this life today and is declared “unwanted”. Infectious diseases and epidemics, parasitic diseases, environmental pollution, death and fatalities caused by bites, traffic accidents, fear and anxiety are listed as problems that cannot be solved by these “unwanted” animals on the street. On the other side of the coin, some animals are hungry and dehydrated, exposed to abuse and exploitation, vulnerable to harsh environmental conditions, unbalanced and malnourished, experiencing poor animal health and welfare, and dying or being injured in traffic accidents. In other words, not only public health and welfare, but also animal health and welfare are seriously threatened. The opinion frequently expressed in discussions about animals in the world is that the trap-neuter-release method does not work; it is on the side where the number of animals on the street increases rapidly and these animals pose serious threats. For these reasons, discussions are ongoing on a new road map in which euthanasia will be implemented as a national policy. This article was written to reach these discussions in depth.

Keywords

Stray animals, homeless animals, street animals, euthanasia, TNR

Başıboş Hayvanların Yönetimi ve Karşılaşılan Etik Sorunlar

İnsan-hayvan ilişkisinin yönünü belirleyen gelişmelerin başında evciltme/evcilleşme süreci gelir. Bu süreç, kısa zamanda, iki taraflı güçlü bir çıkar ilişkisi başlatmış; binlerce yıl süren ve çıkar ilişkisine dönüşen birlikteliğin harcı olmuştur (Morris, 1991). Bu çıkar ilişkisini çıkar çatışmasına haline getiren gelişmenin ise kentleşme olduğu düşünülebilir. Bugün “sokak hayvanları”, “sahipsiz hayvanlar”, “başıboş hayvanlar” ya da “evsiz hayvanlar” diye ifade ettiğimiz köpeklerin ve kısmen kedilerin, sorun olarak algılanmasının altında yatan neden, sadece insan için tasarlanan yeni kentlerde hayvanlara artık yer verilmemesidir (Atauz, 2002). Dün, insan eliyle habitatından koparılarak insanın yaşadığı çevreye uyum sağlatılan köpek, bugün bu çevreye zarar verir olmuş ve “istenmeyen” ilan edilmiştir. Bulaşıcı ve salgın hastalıklar, paraziter hastalıklar, çevre kirliliği, ısırma kaynaklı ölüm ve yaralanmalar, trafik kazaları, korku ve kaygı sokaktaki bu “istenmeyen” hayvanlarla ilişkili sorunlar listesinin en bilinenleridir. Madalyonun diğer yüzünde ise aç ve susuz kalan, istismara ve işkenceye maruz kalan, ağır çevre koşullarına karşı korunmasız olan, dengesiz ve yetersiz beslenen, hayvan sağlığı ve refahı konusunda kötü koşullarda yaşayan, trafik kazalarında ölen veya yaralanan hayvanlar vardır. Yani sadece toplum sağlığı ve refahı değil; aynı zamanda hayvan sağlığı ve refahı da ciddi tehdit altındadır. Üstelik bu sorunlar dünyanın münferit bir bölgesinde, münferit bir zaman diliminde yaşanan sorunlar değildir. Günümüzde dünyanın neredeyse bütün kentlerinde ve kırsalında, başıboş hayvanlarla ilişkili bir dizi sorun yaşanmaktadır (WOAH, 2016).

Bu sorunlarla mücadelede, popülasyon kontrolü yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlardan biri üremenin kontrolü (kısırlaştırma/cinsiyetsizleştirme;) ve rehabilitasyon yöntemi (yakala-kısırlaştır-yerine bırak; TNR:Trap–neuter–return), diğeri ise uyutmadır (öldürme) (WOAH, 2016).

“Kısırlaştırma” projesi olarak bilinen yöntem, sokakta bulunan hayvanın, eğer sahipli değilse, yetkili otorite tarafından alınıp kısırlaştırılması, aşılması ve alındığı yere (doğal ortamına) bırakılması aşamalarından oluşur. Özünde, hayvanın üreme biyolojisine müdahale içeren bir yöntemdir. Hayvanın doku, organ ya da fonksiyon bütünlüğüne müdahale gerektirdiği ve biyolojisini değiştirdiği için ‘yaşam önünde eşit var olma’ ilkesine aykırılık taşır. Oysa etik tartışmalar her zaman siyah ya da beyaz olmak üzere net iki seçenek sunmaz. Bazen daha doğruyu, bazen de daha az yanlış seçmek gerekebilir. Etik karar verme sürecinde, bu türden karmaşık problemlerde, değer muhasebesi diyebileceğimiz kâr/zarar karşılaştırması yapılarak daha çok değerlin korunduğu, daha az değerlin harcandığı durum hangisi ise o yönde karar verilir (Beauchamp & Childress, 1983). Konu özelinde düşünülecek olursa; bir hayvanın üreme biyolojisine müdahale etmek yaşama hakkı ilkesine aykırılık taşısa da, toplum sağlığı ve refahı (salgın ve bulaşıcı hastalıklar, paraziter hastalıklar, çevre kirliliği, ısırma vakalarından korunmak, ısırılmadan kaynaklanan korku ve kaygı) ile hayvan sağlığı ve refahına ilişkin değerlerin korunması için hayvanın üreme biyolojisine müdahaleye razı olunur. Ahlak felsefesinde buna ‘koşullu etik körlük’ adı verilir (Singer, 2009). Yani; toplum sağlığı ve refahı ile hayvan sağlığı ve refahının korunması koşuluyla, hayvanın doku, organ veya fonksiyon bütünlüğünün korunması ilkesinin ihlâl edilmesini görmezden gelmek. Bu, durumdan duruma değişen etik tartışmalar için de güzel bir örnektir. Çünkü başka koşullarda, hayvanın üreme biyolojisine müdahale etmek etik

açıdan kabul edilebilir sayılmayacaktır (Pieper, 1999; Özen, 2023).

Uyutma sözcüğü, acısız (insani) tekniklerle hayvanların yaşamının sonlandırılması durumunu tanımlamak için kullanılır. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, sahiplendirme oranları yüksek birçok ülkede uygulanan bir yöntemdir. Sözgelimi, ABD’de her yıl yaklaşık 3 milyon sokak hayvanı toplanır. Bu hayvanların 2 milyonu sahiplendirilir; bir milyonu ise uyutulur. Uyutulan hayvanların önemli bir kısmı sağlık sorunu olan, tedavisi mümkün olmayan davranış problemi olan hayvanlardır. Uyutulan hayvanlardan 300 bin kadarı köpek, diğerleri ise kedidir (Shelter Animal Counts, 2024). Başboş hayvanların uyutulması yoluyla mücadele, Türk tarihinde, ülkesel resmi bir politika olmaksızın, 20’nci yüzyılın başından 1980’li yıllara kadar kullanılmış bir yöntemdir (Pinguet, 2009). Dolayısıyla sorunun çözümünde işe yaramamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde başboş hayvanlar özelinde yürütülen tartışmalarda çokça dile getirilen görüş, yakala-kısırlaştır-yerine bırak yönteminin işe yaramadığı; sokaktaki hayvan popülasyonunun hızla artış gösterdiği ve bu hayvanların ciddi tehdit oluşturdukları yönündedir. Bu gerekçelerle uyutmanın ülkesel bir politika olarak uygulanacağı yeni bir yol haritası üzerinde tartışma sürdürülmektedir. Şu an okumakta olduğunuz yazı da bu tartışmaların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Hâlihazırda başboş hayvanların uyutulması konusunda yasal bir düzenleme zaten vardır. 2010 tarihli 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu Madde 9-3’te “Hayvanlara ötenazi yapmak yasaktır. Ancak, a) Hayvanlara acı ve ıstırap çektiren veya iyileşme durumu bulunmayan hastalık durumlarında, b) Akut bulaşıcı bir hayvan hastalığının önlenmesi ya da eradikasyonu amacıyla veya insan sağlığı için risk oluşturan durumlarda, c) Davranışları insan ve hayvanların hayatı ve sağlığı için tehlike teşkil eden ve olumsuz davranışları kontrol edilemeyen durumlarda, veteriner hekim tarafından ötenazi yapılmasına karar verilebilir...” ifadeleri yer almaktadır. Dolayısıyla bugün tartışılan konunun, sağlıklı hayvanların topyekûn imhası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Oysa uyutma ne şekilde yapılırsa yapılsın, hissetme yetisine sahip bir canlının yaşamının sonlandırılması demektir. Böyle bir müdahale, sadece başka bir seçenek olmadığı durumlarda, etik tartışmaların dışında tutulur. Seçeneksizlik istisnası adı verilen bu çerçeve, insan için yaşamsal tehdit oluşturan durumları tanımlar. Örneğin su içmek yaşamsal bir eylemdir ve çok su içtiğiniz için su kaynaklarını tüketmiş olmak konusunda ayıplanmazsınız. Oysa suyun kontrolsüz kullanımı etik bir tartışmanın konusu olabilir (Özen, 2023). Benzer şekilde, sokaktaki hayvanlar, insan türünün devamlılığı için yaşamsal tehdit oluşturuyorlar ise uyutma elimizdeki tek seçenek olacaktır. Terazinin bir kefesinde insan yaşamı varsa diğer kefedeki her ne ise değeri tartışılmayacaktır. Ancak geline nokta itibarıyla, gerçekten bütün seçeneklerin tükenmiş olduğu ve tek seçeneğin uyutma olduğu söylenebilir mi? Yakala-kısırlaştır-yerine bırak projesinin denenmiş olduğu söylenebilir; ancak, bu seçeneğin gerçek anlamda tüketildiği iddia edilebilir mi? Şöyle ki;

- Halen ülkedeki belediyelerin yarıya yakınında geçici bakımevi inşa edilmemişken, mücadelenin teoride olduğu gibi, ülkesel boyutta uygulandığı ve de bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?

- Özel idarelerin sorumluluk alanına giren bölgelerde bu mücadele neredeyse hiç başlamamışken bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?
- Adı rehabilitasyon projesi olan bir projede, davranış bozukluğu terapisi ile ilgili ekip, ekipman ve organizasyon konularında neredeyse hiç adım atılmamışsa ve psikiyatrik problemi olan hayvanlar kısırlaştırılıp sokaklara bırakılmışsa, bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?
- Yirmi yıla yakın bir zaman diliminde uygulanan ve milyarlarca lira harcanan bir mücadele sonrasında, sokaktaki hayvan sayısının birkaç milyona ulaştığı konuşuluyorsa, üstelik bu ihmalin sorumlusunun kim olduğu bilinmiyorsa bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?
- Rehabilitasyon mücadelesinin beyni olan veteriner işleri müdürlükleri kurulmamışsa; kurulanlarda ise yetki ve sorumluluk veteriner hekimlere verilmemişse bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?
- Sahiplenmeyi teşvik, terk vakalarında caydırıcılık, ısırmalara karşı korunmak için ülkesel düzeyde bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri yapılmamışsa; münferit zamanlarda yapılmış olsa bile sürekli değilse, bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?
- Hayvan sevgisi, hayvan refahı ve hayvan koruma konuları, temel eğitimin tüm kademelerinde eğitimin bir parçası haline getirilmemişse bu seçeneğin tüketildiği iddia edilebilir mi?

Tüm bu sıralananlara “iyi niyet”li (ahlak felsefesinde iyi niyet; bilgi ile temellendirilmiş görüşleri kabul etme ve kabul ettiği görüşleri hayatına aktarma iradesine sahip olmak demektir) yanıtlar verdiğimizde yanıtımız “iddia edilemez” oluyor ise uyutmanın tek seçenek olduğu da iddia edilemez.

O halde asıl yapılması gereken hayvanları öldürmek değil, sözü edilen rehabilitasyon projesinin ülkesel ölçekte, eşgüdüm sağlanarak ve topyekûn uygulanmasını sağlamak ve bunun takipçisi olmaktır.

SONUÇ

Başboş hayvanların popülasyon kontrolü konusunda, her koşulda ve her coğrafyada uygulanabilecek tek tip bir rehabilitasyon stratejisi yoktur. Çünkü her ülkenin koşulları birbirinden farklıdır. Bu yüzden, her ülke kendi gerçekleri doğrultusunda bir rehabilitasyon projesi geliştirilmelidir. Ancak önemli olan, bu projenin tüm tarafların katılımıyla ve eşgüdüm sağlanarak uygulanmasıdır. Aksi halde benzer tartışmalar her yirmi yılda bir tekrarlanacaktır. Sorunların çözümünde, üzerinde uzlaşılan tek strateji; rehabilitasyon programlarında başarısızlıklardan çok, başarısızlığın nedenlerine odaklanmanın çözüm için esas olduğudur.

Kaynaklar / References

- Atauz, A (2002). Kent ve hayvan. Cogito, 32, 140-163.
- Beauchamp, TL., Childress, JF. (1983). Principles of Biomedical Ethics. Second Edition. Oxford University Press.
- Morris, D. (1991). Hayvan-İnsan Sözleşmesi. (Mehmet Harmancı, Çev), İnkılap Kitabevi.
- Özen, A. (2023). Veteriner Hekimliği Mevzuatı ve Etik Akıl Notları. Başağaç Gül, R.T. (Ed.), Etik karar verme süreci, (s.67-82). Güneş Kitabevleri.
- Pieper, A. (1999). Etiğe Giriş. (Veysel Atayman-Gönül Sezer, Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Pinguet, C. (2009). İstanbul'un Köpekleri. (Saadet Özen, Çev.), YKY.
- Shelter Animal Counts The National Database. Erişim: <https://www.shelteranimalscount.org/stats>, Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024.
- Singer, P. (2009). Animal Liberation. Updated edition. HarperCollins Publishers.
- Woah, 2016. Stray Dog Population Control. Erişim: https://www.woah.org/fileadmin/Home/eng/Internationala_Standard_Setting/docs/pdf/A_TAHSC_Sept_2009_Part_A_b_.pdf Erişim tarihi: 1 Temmuz 2024.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. Abdullah Özen | Fırat Üniversitesi | abdullahozen@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-9307-2841

1967 yılında Elazığ'da doğdu. Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesinden 1992 yılında mezun oldu. İslam Uygarlığı Çağının veteriner hekimliği alanındaki yazılı kaynakları olan baytarnameler üzerinde yaptığı tez ile 1999 yılında doktorasını tamamlayıp “bilim doktoru” ünvanı aldı. 2001 yılında yardımcı doçent; 2005 yılında doçent; 2011 yılında ise profesör oldu. Halen Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İslam Uygarlığı Çağında veteriner hekimliği gelişmeleri, veteriner hekimliği eğitiminde profesyonel beceriler, etik karar verme süreci ve hayvan refahı konuları, Dr. Abdullah Özen'in başlıca akademik ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Son dönemlerde, hayvan-dostu-ürünler konusuyla ilgilenen Dr. Özen, bu konuda inceleme yapmak üzere bir buçuk yıl Amerika Birleşik Devletlerinde bulundu. Türkiye'deki Hayvan Refahı Derneğinin kurucu üyesi ve Yönetim Kurulu Başkanı olan Özen, çok sayıda bilimsel ve mesleki kuruluş üyesidir. İyi derecede İngilizce bilen Özen'in çok sayıda makalesi ve kitapları bulunmaktadır.

Prof. Dr. Abdullah Özen | Fırat University | abdullahozen@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-9307-2841

He was born in Elazığ in 1967. He graduated from Fırat University Faculty of Veterinary Medicine in 1992. He graduated with a PhD degree in 1999 with his thesis on veterinary records, the written sources in the field of veterinary medicine of the Islamic Civilization Era. Assistant professor in 2001; Associate professor in 2005; He became a professor in 2011. He currently works as a lecturer at Fırat University, Faculty of Veterinary Medicine. Dr. Abdullah Özen's main academic interests are developments in veterinary medicine in the Islamic Civilization Era, professional skills in veterinary education, ethical decision-making process and animal welfare. Recently, Dr. Özen has been interested in animal-friendly products. spent a year and a half in the United States of America to conduct research on this issue. Özen is a founding member and Chairman of the Board of Directors of the Animal Welfare Association in Turkey and is a member of many scientific and professional organizations. Özen, who speaks English fluently, has many articles and books.

